
KÖNYVEK

Friedrich VOLLHARDT. *Gotthold Ephraim Lessing: Epoche und Werk.* Göttingen: Wallstein Verlag, 2018. 490, 12 fekete-fehér ill.

Az utóbbi két-három évtizedben több jelentős kísérlet történt a korábbi Lessing-képek korrekciójára a német irodalomtudományban. Fontos ösztönzést adott a kutatásnak a Wilfried Barner által sajtó alá rendezett, a művek szigorú kronológiáját követő, 1985 és 2003 között megjelent életműkiadás. A korabeli kontextusok figyelembevételével folytatódott Lessing toleranciával kapcsolatos, korábban problematikusnak vélt nézeteinek újragondolása. Végbement az 1775-ös itáliai út átértékelése a Lea Ritter Santini által 1993-ban kiadott jegyzetfüzet nyomán. Hugo Barr Nisbet 2008-ban megjelent, a *biographie intellectuelle* műfaját magas szinten képviselő Lessing-életrajza számos régebbi nézetet helyesbített. Kutatni kezdték Lessing nyelvtörténeti tanulmányait, a középkori német irodalom területén tervezett kiadásait, filológiai tevékenységét, és mindezeket összefüggésbe hozták a művekkel. Monika Fick 2000-ben kiadott Lessing-kézírkönyve 2016-ban már a negyedik, javított és átdolgozott kiadásban látott napvilágot (vö. *Helikon* 57, 4. sz. [2011]: 654–656.), s ugyanebben az évben jelent meg Gisbert Ter-Nedden monográfiája a drámai életmű átértékelésével.

Friedrich Vollhardt, aki ma a németországi germanisztika egyik vezető személyisége, 2001-ben alapos monográfiában tárta fel a 17–18. századi erkölcsstani irodalom és a természetjogi gondolkodás kapcsolatának történetét. Az utóbbi húsz évben több tanulmányt közölt Lessingről és a Lessing-recepció fejezeteiről, többek között a *Laokoon*-ról, a *Bölcs Nánán* gyűrűpéldázatáról, Lessing tolerancia-felfogásáról, kritikai és filológiai tevékenységéről. Most megjelent kötete nem egyszerűen összegzi Lessing-kutatásainak eddigi eredményeit, hanem számos vonatkozásban túlmutat azokon, új hangsúlyokat helyez el, és új forrásokat von be a vizsgálatba.

A munka fő koordinátáit Vollhardt három pontban jelöli meg a bevezetőben: 1. a világi, antropológiai megalapozású természetjog hatása a bevett gondolkodási minták megkérdőjelezésére, a társadalomfelfogásra, a viselkedési normákra és az irodalomra, azon belül az érzékenységre és az esztétikai nevelés koncepcióira; 2. a kinyilatkoztatást tagadó természetes vallás modelljének elterjedése, a tekintélyelvű teológiai megnyilatkozások bírálata és Lessingnek a vallási felvilágosításban játszott kiemelkedő szerepe; 3. az írói egyéniség előtérbe helyezése, a „szerzőnek” mint nyilvános viták kezdeményezőjének és résztvevőjének a rehabilitása. Az elemzett művek kiválasztásában a bevezető szerint szerepet játszott az is, hogy reprezentálják a 18. század irodalmi életének problémáit, s tanúsítsák az időben visszafelé és előre mutató vonások együttes jelenlétét.

Lessing pályáját és munkásságának általa kiválasztott részét Vollhardt hat szakaszra osztva, hat fejezetben tárgyalja. A tárgyalás menete azonban csak külsőleg követi az életpályát: Vollhardt ismételten utal a különböző életszakaszokban keletkezett művek összefüggéseire, s tekintetbe veszi Lessing folyamatosan változó mozgástereit, választási lehetőségeit, baráti és üzleti kapcsolatait, anyagi körülményeit. Az életút állandó kísérői Vollhardt szerint a véletlenek, kudarok, váratlan helyváltoztatások és menekülések, továbbá az udvari etikett megvetése, a depresszív hajlam és a félelem a tartós kapcsolatoktól. A jól ismert művek mellett a szerző behatóan tárgyalja a vallásfilozófiai töredékeket, traktátusokat és a fragmentum-vita részleteit, továbbá részletesen foglalkozik Lessing háborús publicisztikájával, tankölteményeivel, recenzióival. Rendszeresen bevonja az értelmezésbe Lessing levelezését, a kortársak feljegyzéseit, könyvjegyzékeket és a recepció dokumentumait. A fejezetek végén rövidített szakirodalmi utalások, a függelékben életrajzi kronológia, több mint negyven oldalas bibliográfia, mű- és névmutatók növelik a munka használhatóságát.

A feldolgozás módszerének egyik fő sajátossága, hogy Vollhardt megkülönböztetett figyelmet fordít a művek keletkezéstörténetére, eszmétörténeti összefüggéseire és a korabeli értelmezői perspektívákra. Ugyanolyan jelentőséget tulajdonít az ún. pragmatikus műfajokban készült alkotásoknak, Lessing filológiai, egyháztörténeti, teológiai tevékenységének és vitairatainak, mint a nagyközönség által ezeknél összehasonlíthatatlanul jobban ismert drámáknak és a művészetelméleti, esztétikai írásoknak; az utóbbiakat következetesen az előbbieik segítségével, azok összefüggésében értelmezi. Az életrajzi, eszmétörténeti és más kontextusok bemutatása mellett ismételtelen kitekint a német és az európai felvilágosodás eszmei horizontjára, kérdésfeltevésére. Saját gondolatmenetébe építve reflektálja, gyakran helyesbíti vagy pontosítja a korábbi értelmezéseket, beleértve a Lessinggel kapcsolatban állt személyekre vonatkozó új eredményeket, mint például az eddig kevésbé figyelembe vett Christlob Mylius esetében. Felhívja a figyelmet a kutatás hiányosságaira, így többek között a feltételelesen Lessingnek tulajdonítható korai könyvkritikák és a kortárs irodalomkritika összehasonlító vizsgálatának szükségességére. Nagy hangsúlyt helyez a drámák eszmei gyökereinek felderítésére, s részletesen bemutatja a Lessing vallásfilozófiai írásaival, szövegkiadásaiával vagy csupán tervezett munkáival fennálló kapcsolatokat. Előfordul az is, hogy az érvek és ellenérvek gondos mérlegelése után nyitva hagyja a felvetett kérdést, mint például Francis Hutcheson *System of Moral Philosophy* című műve német fordítójának személyét illetően. Ismételtelen rámutat az életművet végig kísérő témákra, mint a leibnizi filozófia, azon belül a theodicea kérdése, a vallások egymáshoz való viszonya, a tolerancia és az igaz kereszténység mibenlétének keresése; mindvégig foglalkoztatja Lessinget az egyéni erkölcs és az erény problémája, a mindennapi cselekvést meghatározó kétértelműségek és a zsidóság emancipációja.

A tanulmányi évek (I. fejezet) és az első irodalmi próbálkozások (II. fejezet) bemutatását követően Vollhardt a III. fejezetben elemzi a *Miss Sara Sampson* című szomorújátékot, s egyútt tárgyalja a *Faust*-töredéket és a 17. irodalmi levelet. Nyomon követi a töredék koncepciójának változását, keresve, hogyan alakította át, és mire hasz-

nálta fel Lessing a témát, miközben a forma, a téma és a gondolati probléma egyéni kombinációjában Leibniz előtti mintákat is azonosít. Ugyanebben a fejezetben a Moses Mendelssohn, Friedrich Nicolai és Lessing közti 1756–57-es levélváltást a szomorújáték poétikájáról a *Hamburgi dramaturgia* megfelelő részének egyik előzményeként határozza meg. A fabula műfajának megújítási kísérleteinek elemzésében kiemeli: Lessing azért fordult a műfaj felé, mert lehetőséget látott benne a kétely, a kritika kifejezésére az egysíkú erkölcsi tanítás helyett. Ugyanebben a fejezetben Vollhardt feltárja a lessingi kritika-fogalom eddig homályban hagyott előzményeit, valamint a lessingi irodalomkritika és vitakultúra jellegzetességeit, funkcióit. A IV. fejezetben tárgyalja – többek között – Lessingnek a *Laokoon*-ban kifejtett jelelméletét és *imaginatio*-koncepcióját. Nem mellőzve a gondolatmenet következetlenségeit, Vollhardt a művészetelméletben a 18. század közepén bekövetkezett változás fő dokumentumaként értelmezi a traktátust, melyben a *mimesis*-elv alkalmazása helyett Lessing a befogadó képzelőerejére vezet vissza a művészet hatását. Az V. fejezetben a *Barnhelmi Minna* elemzése mellett a *Hamburgi dramaturgia* 74–83. számú darabjaival foglalkozik részletesen, mivel Lessing itt fogalmazza meg újra a részvételteltés-esztétikáját, és itt dolgozza ki a tragédia modern poétikáját, jelentős részben Arisztotelésszel vitakozva.

A legterjedelmesebb, VI. fejezet a wolfenbüteli évek termését vizsgálja, szoros összefüggésben Lessing könyvtárosi munkájával és a hercegi könyvtárban felfedezett kéziratok ösztönző hatásával Lessing vallásfilozófiai munkásságára. Vollhardt szerint Lessing a korszak csaknem minden írásával – beleértve az *Emilia Galottit* – a tág értelemben vett vallási felvilágosításhoz kívánt hozzájárulni. A szerző meggyőző érvekkel igazolja az ezen időszakban keletkezett művek szoros kölcsönhatását, továbbá azt, hogy ez idő tájt fel erősödött Lessing szkeptikus álláspontja a végső bizonyosságokkal szemben. Az említett darab értelmezését Vollhardt két antik pretextus, Pierre Bayle szótárának *Lucretia*-szócikke, az eddig figyelmen kívül hagyott vallásfilozófiai kérdésfelvetés és egy kortárs recepciósnegnyilvánulás együttes figyelembevételére nyomán alakítja ki. A darab kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy Lessing dramaturgiai és esztétikai invenciójának

forrásai között folyamatosan számolni kell valóságfilozófiai problémákkal is az irodalmi diskurzus mellett. Úgyanitt árnyalt képet kapunk az ún. fragmentum-vita teológiai összetevőiről. Völlhardt részletesen kimutatja *Az emberi nem nevelése* című történetfilozófiai traktátus gondolati eredetiségét a kortárs elképzelésekhez viszonyítva, s meggyőzően érvel amellett, hogy Lessing itt kifejtett elmélete a három világkorszakról – Domenico Maria Manninak a *Decamerone* történetét feldolgozó, 1742-ben megjelent munkájával együtt – beletartozik a *Bölcs Náthán* gyűrűpéldázatának értelmezési tartományába. Völlhardt már a könyv bevezetőjében finoman, de határozottan tiltakozik a gyűrűpéldázat lapos politikai aktualizálásai ellen, így nem meglepő, hogy a darab elemzésének középpontjába a példázat értelmezését és a vallási tolerancia kérdését állítja.

Lessing fő művét Völlhardt az *Ernst és Falk* című, szabadkőműveseknek szánt dialógussorozat és a Lessing által ebben az időszakban folytatott különféle teológiai viták kontextusában helyezi el. Felfogása szerint a dialógusok üzenete messze túlmutat a szabadkőművességen, s csak a kor történetfilozófiai, politikai teológiai és erkölcsstani diskurzusainak, köztük például Moses Mendelssohn *Jeruzsálem* című politikaelméleti írásának együttes figyelembevételével értelmezhető. Felhívja a figyelmet arra, hogy az illuminátusok vezéralakjának számító Adam Weishaupt-hoz hasonlóan Lessing is az állam megszüntetése mellett érvel a dialógusokban, de történetfilozófiai szempontból kevésbé naiv módon, s összefüggést feltételez az egyén erkölcsi magatartásának önszabályozása és az állam kényszerítő hatalmának korlátozása között. Falk az irdalmas szamaritánus jézusi példázatára utaló, kiterjedt értelmezési hagyományt indukáló *opus supererogatum* kifejezéssel jelzi az önként vállalt egyéni áldozat magasabbrendűségét az állami szabályozással és a polgári törvénnyel szemben. Völlhardt végkövetkeztetése szerint a *Bölcs Náthán* is az ilyen típusú cselekvés jelentőségét emeli ki az emberek közti válaszfalak lebontásában.

A kötet egyik tanulsága, hogy az irodalmi megformálás és a filozófiai, esztétikai reflexió különleges egymásba játszása, a hagyományos formai megoldások és gondolkodási minták összekapcsolása új koncepciókkal és az aktuális teológiai, filozófiai vitákkal teszi kiemelkedően igé-

nyessé Lessing életművét. A vizsgálat fontos eredménye, hogy az életmű érzékelteti a folyamatot, melynek során a korai felvilágosodás és a heterodoxia közti átmenet körvonalai a 18. század közepén veszítenek élességükből, s új konfliktusok jönnek létre. Hamburgból való távozásakor Lessing a korábitól eltérő álláspontot kezdett kialakítani a felvilágosult racionalizmussal szemben, s kritikusan viszonyult a felvilágosodásnak ahhoz a változatához, amely miközben támadhatatlannak vélte önmagát, elmulasztott reflektálni saját álláspontjának ideiglenességére. Lessing nem feleltethető meg a „felvilágosítók” francia mintára megrajzolt ideális képének, s Völlhardt amellett érvel, hogy a német felvilágosodásnak nincs ilyen típusú „kollektív azonosság”. A lessingi életmű fő sajátosságai a monográfia tükrében a többdimenziós jelleg, a folyamatos kísérletezés a formák és műfajok sokféleségével, a meg nem valósított tervek és töredékben maradt munkák nagy száma. Ehhez járul a történeti-kritikai alapállás és érvelés, a következetes igazságkeresés, az áthagyományozott pragmatikus értékek megőrzésének és védelmének összekapcsolása a konstruktív kritikával és a szkeptikus nézőponttal. A kötet nemcsak a Lessing-kutatás, hanem a 18. századi kutatások egészének nagy nyeresége.

TÜSKÉS GÁBOR

Sara LODGE. *Inventing Edward Lear.* Cambridge: London, Harvard University Press, 2018. 448.

Edward Lear (1812–1888), az angol nonszensz atyja elsősorban költészetéről (balladaszerű dalairól és limerick verseiről) ismert, e mellett azonban kiváló zoológiai litográfus és természetbúvár (papagájt is neveztek el róla), utazó tájképfestő (Viktória királynőt is tanította festeni), illusztrátor (szinte valamennyi írását illusztrálta), előadó és zeneszerző (több hangszeren játszott, hosszabb verseit és Tennyson több versét is megzenésítette). Írt még nonszensz prózát és útikönyveket is, levelezése és ifjúkorától haláláig naponta vezetett naplója pedig a viktoriánus kor fontos dokumentumai.

Az elmúlt évtizedben valóságos Lear reneszánsz alakult ki, például egy 2014-ben tartott szavazás szerint Lear *A bagoly és a cicamica* című verse minden idők legkedveltebb gyermekverse Angliában. A polihisztor Lear megújult népszerűségében nagy szerepet játszhattak a születésének 200. és a halálának 130. évfordulójához kapcsolódó események. (Bár – akárcsak a kor másik nagy nonszensz szerzője, Lewis Carroll esetében – belejátszhattak Lear szexuális életével kapcsolatos találgatások is, egy gyerekkori trauma folytán ugyanis bi- és/vagy aszexuális volt.) Az utóbbi években számtalan publikáció jelent meg róla, munkáiból több koncertet és kiállítást rendeztek. Csupán az elmúlt három év során öt Learnek szentelt könyv született angol nyelven: egy a költészetéről (James Williams, 2018) egy a természet-tudományi munkásságáról (Robert McCracken Peck, 2016), egy esszékötet (szerk. J. Williams és M. Bevis, 2016), egy életrajz (Jenny Uglow, 2017) és legutóbb Sara Lodge könyve.

A Learról írt könyvek közül alighanem Sara Lodge munkája a leginvenciózusabb – egyszerűsége és legvitathatóbb is. A szerző maga is tudományos vitairatnak szánta. A könyv rendkívül részletgazdag, igen sok eddig nem publikált információval. A szerző Lear számos alkotásának hátterére derít fényt (a nonszensz szavak keletkezésére vonatkozó információk a fordításokat is megkönnyítetik), bizonyára lesznek azonban olyanok is, akik Lodge némely – helyenként freudi ihletésű – következtetését nem fogadják el.

A könyvben öt esszé található 1. *Visszatérés Learhez: Zene és emlékezet* 2. *A nonkonformitás nonszensz* 3. *Furcsa állatok* 4. *Álomunka: Lear vizuális nyelve* 5. *Edward Lear invenciója*.

Az első esszé Lear zenei világáról szól. Lodge egyebek között megvizsgálja, milyen szerepet játszott a zene Lear költészetében (nemcsak dalmokról van szó, a költő több zenéből átvett formát is felhasznál verseiben). Az esszét internetes zenei illusztrációk egészítik ki. A <http://edwardlearsmusic.com/audiotrail/> website-on több olyan zenemű hallgatható meg (térítésmentesen), amelyet Lear szerzett, felhasznált, előadott vagy kedvelt. A saját verseihez szerzett dallamok közül sajnos csak kettő maradt fenn.

A második esszé az indoktrinér Lear vallási nézeteivel és az autoritáshoz való viszonyával foglalkozik. A költő nonkonformista beállított-

sága – Lodge szerint – megmutatkozik a költő irodalmi munkáiban is. Versei e háttér tükrében nem pusztán gyerekversek, s nem sorolhatók a könnyű műfaj kategóriájába sem. (Ennek az esszének egyik változata az említett, tizenhét esszéből álló esszékötet legjobb írása.)

A harmadik esszé a Lear által költött és/vagy megrajzolt képzeletbeli „mutációk”-kal foglalkozik. Lodge szerint Darwin evolúciós elmélete sugallhatta őket (mely szerint egy faj idővel egy másik fajjá alakulhat át), de szerepet játszhattak a világ újonnan felfedezett területeiről hazavitt különös állatok is (pl. kacsacsőrű emlős). A szerző szerint ezek az irodalmi és rajzos keverék lények Lear szexuális életére is utalnak.

A negyedik esszében Lear képzőművészeti kompetenciájával foglalkozik a szerző. Szót ejt Lear tudományos és művészi munkája közti kapcsolatról, a preraffaelita mozgalommal való kapcsolatról és arról is, hogy Lear nonszensz látásmódja a tájképein is megfigyelhető. A fejezetet tizenhét színes melléklet egészíti ki, köztük Lear néhány tájképének fotói. Ezek – kivált a Beachy Head és a The Marble Rocks – arról tanúskodnak, hogy Lear a modern festészet egyik előfutára volt.

Az utolsó – a könyv címét is adó – esszében Lodge azt állítja, hogy Edward Lear legnagyobb alkotása nem valamelyik közkedvelt verse vagy festménye, hanem önnön maga. Lear önironikus autópórtréja a naplójából, a leveleiből és egy ön-életrajzi verséből állt össze. Lear ifjúkori traumái (apja tönkrement, anyja helyett egyik nővére nevelte) és betegségei (epilepszia, depresszió, asztma stb.) hozzájárulhattak tragikomikus látásmódjához, önképei és más nonszensz alkotásai azonban Lodge szerint sem magyarázhatók a mentális betegséggel.

Sara Lodge a 19. századi irodalomra és kultúrára specializálódott, de retorikával és öko-kritikával is foglalkozik. E témakörökben három könyvet és több mint harminc tanulmányt írt. A skóciai St Andrews Egyetem adjunktusa. Korábban az ENSZ íótitkárának beszédírója volt. Talán ennek is köszönhető, hogy könyve igen olvasmányos, mentes a tudományoskodó zsongtól.

KÉRÉSZ GYULA

Dai margini a dentro, da dentro ai margini: Mappa dei cambiamenti letterari e culturali. A cura di Anna SZIRMAI, Endre SZKÁROSI, Norbert MÁTYUS e Kata SZAKÁL. Firenze: Franco Cesati Editore, 2018. 180.

Az AIPI (Associazione Internazionale dei Professori d’Italiano – Egyetemi Olasztanárok Nemzetközi Szövetsége) XXII. kongresszusát 2016. augusztus 31. és szeptember 3. között rendezték az ELTE Bölcsészkarán. A konferencia szekción elhangzott előadások írott változatából 2018-ban két kötet is megjelent. A *Dai margini a dentro, da dentro ai margini – Mappa dei cambiamenti letterari e culturali (A szélekről befelé, belülről a szélek felé – Az irodalmi és kulturális változások térképei)* tanulmányai a huszadik század második felének irodalmi-kulturális változásainak bizonyos aspektusait járják körül, nagy hangsúlyt fektetve jelentős költői életművekre (így például Elio Pagliaraniéra és Nanni Balestriniéra), a ’68-as eseményekre és az alkotói közeg, az irodalom-szervezés jellegére. A kötet első része a neoavantgárdra és a ’68 után kialakuló új irodalmi beszédmódokra koncentrál. Francesco Della Costa tanulmánya Renzo Paris írói-költői pályájára fókuszál, a művész avantgárd érdeklődésére, és híres regényére, a *Cani scioltira (Eloldott kutyák)*. Paris művészte olyan nyugtalanságról árulkodik, mely egyszerre igyekszik integrálni a szürrealista és a realista tendenciákat, miközben a tradíciótól való függetlenségre vágyik. Hasonló útkeresés jellemzi Andrea Zanzotto verseit is; Adriana Cappelluzzo a költő nyelvének, látásmódjának változásait vizsgálja írásában. Zanzotto a költői beszéd újraértelmezésétől eljut a gyermeki nyelv, a gyermeki „eredetiség” bizonyos technikáig, illetve a film narratív eszközeinek használatáig. Az olasz neoavantgárd költői világa egyébként is teret nyit a történetmesélés és a jellemformálás lehetőségeinek: Elena Paroli részletesen mutatja be írásában Elio Pagliarani *La ragazza Carla (A Carla nevű lány)* című költeményének regényszerű, epikus jellegét, illetve a főszereplő Carla személyiségének elevenségét, pszichológiai komplexitását, „egyszeriségét”, mely távol marad a sematikus ábrázolástól. A műfaji, műnemi határok elmosódása mellett fontosság válik magának a nyelvnek a felszabadítása; kötöttségeinek, konvencióinak eltörlése. Sara Murgia Nanni

Balestrini kozmogóniáját elemzi, és rámutat a művész egyszerre kaotikus és jelenorientált szemléletére: Balestrini víziója szerint a világ, az élet szüntelenül a szétesés állapotában, a zuhanás előtti percben van, az események pillanatról-pillanatra történnek. Így a költő nem tehet mást, mint szétzúzza és összekeveri a már használt szavakat. Balestrini lázadó magatartása többek között a tömegmédiá hatásai, vagy az optimista, „tervező” magatartás ellen is irányul. Szkárósi Endre a hang, az elektronikus zene és a költészet viszonyáról ír. Az oralitás poétikai jelentőségét a huszadik században a futurizmus és a dadaizmus fedezte fel újra, de a későbbi olasz költészetben például Giovanni Fontana verseiben észlelhető, hogy a hang integrálódik a költői szövegbe, nyilván a századeleji törekvések következményeként is. Török Tamara az olasz drámaírás külföldi sikereit vizsgálja, tanulmányában kiemelve Fausto Paravidino és Stefano Massini munkáit. Olvashatunk a hatvanas-hetvenes évek olasz, kísérleti költészettel foglalkozó folyóiratairól (Szirmai Anna), illetve a nyolcvanas-kilencvenes évek fiatal olasz írógenerációjáról (Agata Pryciak). A városi, lokális kultúrák, dialektális világok (pl. Pola, Zara, Trieszt, Róma) irodalmi megjelenítéséről, fontos költői hangjairól Márcia de Almeida, Elis Deghenghi Olujić, Nikolina Gunjević Kosanović, Andrijana Jusup Magazin, Laura Nieddu, Antonia Luketin Alfirević és Patrick Cherif tanulmányaiból tájékozódhatunk.

KERBER BALÁZS

Guerre, conflitti, violenza: La cultura dell’odio dal Novecento fino all’ 11 settembre. A cura di Lorenzo MARMIROLI, József NAGY e Vanessa MARTORE. Firenze: Franco Cesati Editore, 2018. 168.

A „rövid” 20. század olasz kultúráját közép-pontba helyező második AIPI-konferenciakötet (XXII. kongresszus, Budapest, 2016) már címében megjelöli saját történelemképét (magyarul: *Háborúk, konfliktusok, erőszak – A gyűlöletkultúra a 20. századtól szeptember 11-ig*), mely a New York-i terrortámadást tekinti a Novецent végpontjának. A könyvben szereplő tanulmányok főképp a gyűlöletkultúrán, a különböző konfliktusokon

keresztül vizsgálják adott tárgyukat, utalva a modern olasz történelem sajtósági időszakaira. Isabella von Treskow Giorgio Bassani *Finzi-Continiék kertje* című, a fasizmus Olaszországról szóló regényének ellentmondásos fogadtatásáról ír, szembeállítva a pozitív, illetve a szöveg nosztalgiját, érzelmességét bíráló kritikai visszhangot. Olga Gurevic Giovannino Guareschi Don Camillo-történeteinek át tekint a II. világháború utáni világra, kiemelve Guareschi békéltető, új identitást kereső nézőpontját. Colbert Akieudji Stefano Benni prózájának satirikus, ironikus vonásait elemzi; Benni az erőszak ábrázolásával, a gyűlöletkultúra bemutatásával épp a kor agresz-szióját, emberi butaságát kritizálja. Az ezredforduló utáni regényirodalom egyik izgalmas darabja a 2010-es *Gli incendiati (A lángra gyújtottak)*; Emilio Giordano a szerző folyamszerű, sok figurát felvonultató stílusát, látásmódját értelmezi. A kötet részletesen foglalkozik a század két nagy fegyveres konfliktusának recepciójával különböző olasz értelmiségiek, művészek szemszögéből. A pacifista és talán az első „nagy háborút” leginkább elutasító és megkérdőjelező Aldo Palazzeschi-ről Antonio Saccone ír, de fontos szerepet kap az olasz hadsereg II. világháborúban tanúsított viselkedésének utólagos emlékezete is. Alessandro Rosselli hivatkozik arra az elterjedt, és az '50-es években sokat hangoztatott mítoszra, hogy az olasz hadsereg *jobb* volt a németnél, azaz emberségesebben bánt a megszállt területek civil lakosságával. Rosselli Mario Terrosi és Raul Lunardi műveivel foglalkozik, melyek Jugoszlávia olasz megszállását mutatják be, s nagyban árnyalják a képet, illetve e művekben az elfoglalt területek lakosságának nézőpontja is érvényesül. Liudmila Saburova Montale, Landolfi és Delfini háborúértelmezésével foglalkozik önéletrajzi írásaikon keresztül, s ebből a három művész egészen eltérő szemlélete rajzolódik ki. A könyv tanulmányai egyébként is sok esetben koncentrálnak különböző események recepciójára vagy a korabeli sajtó rájuk adott válaszára: Lorenzo Marmioli a *La Voce* és a *L'Unità. Problemi della vita italiana* című tanulmányában a folyóiratok németellenes propagandájáról ír, Ivana Škevin és Iva Grgić Maroević pedig a srebrenicai mészárlás olasz fogadtatásáról a *La Stampa*-ban. Stefan Bielański az olasz fasizmus lengyel értelmezését tekinti át, míg Silvia Ascione Alja Rachmanova recepcióját

a fasiszta Olaszországban. A kötet utolsó része a modern olasz terrorizmus egy-egy fontos fejezetét járja körül: Nagy József tanulmánya Aldo Moro fogságban írott leveleinek fontos vonatkozásait emeli ki; ezek a szövegek már csak keletkezésük különös körülményei miatt is jelentős részei az olasz levéltudalomnak, történelmi emlékezetnek. A könyvet Hamerli Petra I. Sándor jugszláv király marseille-i meggyilkolásának magyar-olasz vonatkozásairól szóló tanulmánya zárja. Mind a *Guerre, conflitti, violenza*, mind a *Dai margini a dentro, da dentro ai margini* fontos tájékozási pontok lehetnek azoknak, akik a modern vagy a kortárs olasz irodalommal, kultúrával, illetve a közép-európai térség újabb történéseivel foglalkoznak.

KERBER BALÁZS

TARTALOM

Dehumanizáció: az elkövető alakja

TIMÁR ANDREA: Dehumanizáció: az elkövető alakja az irodalomban, a filmművészetben, a színpadon és a filozófiában	3
--	---

TANULMÁNYOK

CHANTAL DELSOL: Simone Weil, Hannah Arendt és a gonosz banalitása (Fordította: <i>Marcziszovszky Anna</i>)	11
SZLUKOVÉNYI KATALIN: Egerek és emberek. Gyilkos sztereotípiák Art Spiegelman <i>Maus</i> című képregényében és más művekben	18
KÁLMÁN C. GYÖRGY: Együttérzés, rettegés, elbeszélés. Zoltán Gábor <i>Orgiájának</i> eszközei	25
FÖLDES GYÖRGY: Beigli és főbelövés (Zoltán Gábor: <i>Orgia</i>)	31
TIMÁR ANDREA: Nehéz empátia és fikcionalitás. Jonathan Littell: <i>Jóakaratók</i> (metakritika)	39
KEREKES AMÁLIA: A Waffen-SS természetrajza. Nyugat-Magyarország, 1945 (Ralf Rothmann: <i>Tavasszal meghalni</i>)	47
PAP JÓZSEF: Saul, Gyugyu vagy Katatiki? Az egyenruha szerepe a <i>Saul fia</i> című filmben és a modern magyar filmművészetben	55
LENGYEL IMRE ZSOLT: Irodalmi érték vagy összeesküvés? Erdélyi József önéletrajzi szövegeiről	61
GYURIS KATA: Az elkövető alakja az apartheidben. Mítosz, szembesítés és megbocsátás Antjie Krog és Pumla Gobodo-Madikizela műveiben	69
GÁLLA EDIT: Orvosi dehumanizáció Sylvia Plath két versében	75
TAMÁS PÉTER: „Miért kell nekem mániákusokról olvasni?” Dehumanizáció és elkövetői nézőpont Vladimir Nabokov <i>Lolitájában</i>	82
FARKAS ÁKOS: Csolovek bádogból. Radikális dehumanizáció és a <i>Gépnarancs</i> című regény	89
DARIDA VERONIKA: A dehumanizáció színpadai	96
PIKLI NATÁLIA: Átéltető elembertelenedés és totális háború. A diktatúra támogatóinak anatómiája Caryl Churchill <i>Valahol (Far Away)</i> című drámájában	104
SZÉKELYHIDI E. JOHANNA: A felismerhetőség eltorzulva. De- és rehumanizáció Sarah Kane <i>Szétbombázva</i> című drámájában	111

KÖNYVEK

FRIEDRICH VOLLHARDT: Gotthold Ephraim Lessing: Epoche und Werk / TÜSKÉS GÁBOR	117
SARA LODGE: Inventing Edward Lear / KÉRÉSZ GYULA	119
Anna SZIRMAI, Endre SZKÁROSI, Norbert MÁTYUS e Kata SZAKÁL (a cura di): Dai margini a dentro, da dentro ai margini: Mappe dei cambiamenti letterari e culturali / KERBER BALÁZS	121
Lorenzo MARMIROLI, József NAGY e Vanessa MARTORE (a cura di): Guerre, conflitti, violenza: La cultura dell'odio dal Novecento fino all' 11 settembre / KERBER BALÁZS	121